

ยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม
ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
Strategy for environmental development based on the resource
base of Ban Pa Sak Ngam community, Luang Nuea Subdistrict, Doi
Saket District Chiang Mai Province

วินิจ ผาเจริญ^{1*} วันเพ็ญ เจริญตระกูลปิติ,² นิกอร์ มหาวัน,³ โชคอนันต์ วาณิชย์เลิศธนาสาร⁴
Winit Pharcharuen,^{1*} Wanpen Charoentrakulpeeti,² Nikorn Mahawan,³
and Chokanan wanitlerthanasarn⁴

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน 3) เพื่อนำเสนอแนวทางยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มประชากรเป้าหมายประกอบด้วย ผู้นำชุมชน อาสาสมัครนักวิจัยชุมชน เจ้าอาวาสวัดป่าสักงาม ตัวแทนกลุ่มองค์กร/หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่ จำนวน 50 คน มีการรวบรวมข้อมูลหลากหลายรูปแบบ ทั้งข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนามโดยการสำรวจพื้นที่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เวทีเสวนา โดยใช้การวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่ศึกษาจากนั้นนำเสนอในรูปแบบเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา พบว่า ศักยภาพภายในชุมชนมีหน่วยงานกลางประสานเชื่อมโยงพื้นที่ภายในชุมชนทั้งระบบ ความเข้มแข็ง และวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ท้องถิ่น และความรู้ที่เป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมของชุมชน และขณะเดียวกันก็มีปัญหาอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมหลายด้านอาทิ การจัดการแบบแยกส่วนของภาครัฐ การจัดการที่ขาดองค์ความรู้ และส่งเสริมองค์ความรู้ การจัดการของภาครัฐที่ขาดการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมและการเข้าถึงสภาพปัญหาอย่างแท้จริง การจัดการของภาครัฐที่ขาดการรับรู้และการนำไปปฏิบัติ การจัดการที่ขาดการรับรู้

¹ วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้; School of Administrative Studies, Maejo University

² ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai

³ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้; Faculty of Architecture and Environmental Design, Maejo University

*Corresponding author: winit.phacharuen@gmail.com

และการนำไปปฏิบัติตามแนวทางสะท้อนที่เป็นจริงจากชุมชน ภาครัฐและภาคเอกชนขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ 1) ปัจจัยภาวะผู้นำ 2) ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้ 3) ปัจจัยระบบภาคีเครือข่าย 4) ปัจจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ค่านิยมวัฒนธรรมประเพณี 5) ปัจจัยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และภาคประชาสังคม สำหรับยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนนั้น มี 4 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์แก่ป่าชุมชน 2) ยุทธศาสตร์การเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำกิน 3) ยุทธศาสตร์การสร้างอาหารปลอดภัยในครัวเรือน 4) ยุทธศาสตร์การสร้างภูมิทัศน์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์การพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

Abstract

This participatory action research has the objectives; 1) to analyze potential, problems, and obstacles in past environmental management 2) to analyze factors affecting success in environmental management based on community resources 3) to present Strategic guidelines for environmental development based on the resource base of Ban Pa Sak Ngam community, Luang Nuea Subdistrict, Doi Saket District Chiang Mai Province. The target population consists of community leaders, volunteers, and community researchers. Abbot of Wat Pa Sak Ngam Representatives of government, private and local organizations/agencies, totaling 50 people, collected various forms of information. both document information and field data through area surveys, observation, interviews, group discussions, and forums using analysis. Synthesize content according to the issues studied and then present it in a descriptive format.

The results of the study found that the past potential, problems, and obstacles in environmental management found that the potential within the community has a central agency that coordinates and connects areas within the entire community system, the strength, and vision of community leaders. Local wisdom and knowledge and a sense of ownership of community resources at the same time, there are many obstacles in environmental management such as Segregated management of the public sector Management that lacks knowledge and promotes knowledge Government management that lacks opportunities for community participation and access to real problem conditions Government management that lacks awareness and implementation Management that lacks awareness and implementation of realistic guidelines from the community The public and private sectors lack continuity in operations. Factors affecting success in environmental management based on community

resources include 1) leadership factors, 2) learning process factors, 3) network partner system factors, 4) local wisdom factors, values, and cultural traditions, and 5) support factors. from government agencies, private organizations, and civil society For environmental development strategies based on community resources, there are 4 strategies: 1) Strategy for increasing the abundance of community forests 2) Strategy for increasing biodiversity in farming areas 3) Strategy for creating safe food in households 4) Strategy for creating community landscapes for eco-tourism.

Keywords: Development strategy, Natural resources and environment, Participatory learning process

บทนำ

หมู่บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอต๋อยสะเท็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่ผ่านกระบวนการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่เสื่อมโทรมให้ฟื้นคืนกลับสู่สภาพที่อุดมสมบูรณ์ได้สำเร็จภายในเวลาประมาณ 20 ปี พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2555 หลังจากที่เกิดนโยบายสัมปทานของรัฐบาลในปี พ.ศ. 2521 ในพื้นที่บ้านป่าสักงาม ชาวบ้านที่เคยหาของป่าและทำเกษตรกรรมหันมาประกอบอาชีพรับจ้างตัดไม้ในบริษัทสัมปทานทำให้ผืนป่าถูกตัดอย่างรวดเร็วและเสื่อมโทรมลง เมื่อป่าซบหน้าหมดสภาพ น้ำตกเริ่มแห้งผาก ภูมิอากาศมีการเปลี่ยนแปลงส่งผลให้เกิดความแห้งแล้งขึ้นในพื้นที่ คนในชุมชนเริ่มลำบากเพราะขาดแคลนน้ำ และอากาศร้อน เกิดหมอกควันทำให้สุขภาพไม่ดี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2535 ในหลวงรัชกาลที่ 9 มีพระราชประสงค์ให้จัดตั้งโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในความดูแลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งพื้นที่บ้านป่าสักงามเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินโครงการพัฒนาป่าขุนแม่กวง ซึ่งชาวบ้านได้รับการส่งเสริมจากศูนย์ศึกษาฯ และน้อมนำแนวพระราชดำริในเรื่องการฟื้นฟูป่า จนผืนป่ามีการฟื้นตัวอย่างชัดเจนในปี พ.ศ. 2542 นำในน้ำตกที่แห้งหายไปเริ่มกลับคืนมา และมีกิจกรรมการฟื้นฟู ดูแลป่าของชาวบ้านร่วมกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริอย่างต่อเนื่อง (Northern Forum, 2018) มีการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมและปศุสัตว์ให้กับคนในชุมชน หลังจากกระบวนการฟื้นฟูป่าของชาวบ้านป่าสักงามเริ่มประสบผลสำเร็จ มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและการศึกษาให้ความสนใจเข้าไปศึกษาวิจัยข้อมูลในพื้นที่ชุมชนป่าสักงามอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง โดยประเด็นศึกษาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ ซึ่งในช่วงเวลาที่ผ่านมาบ้านป่าสักงามเป็นที่รู้จักในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่โดดเด่นสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและต่างชาติ และมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายเกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น ล่องเรือชมวิวน้ำตกแม่กวง ตั้งค่ายพักแรม เดินป่าศึกษาธรรมชาติ ปั่นจักรยาน พักผ่อนหย่อนใจและถ่ายภาพ เป็นต้น (Aphisada Kunaporntham, 2018) ในขณะเดียวกันมีหน่วยงานภาครัฐและการศึกษาต่างให้ความสนใจเข้าไปศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ จำนวนมาก ตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ.2543 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตามจากการหารือร่วมกับผู้นำชุมชนบ้านป่าสักงามพบว่าในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ยังมีข้อจำกัดที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนสองประการ โดยในประการแรก คือ ด้านคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติจากการสังเกตของผู้นำชุมชนในช่วงระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมาที่ป่าได้รับการฟื้นฟูให้เหมือนเดิม แต่กลับพบว่าปริมาณน้ำฝนและน้ำท่าในพื้นที่ชุมชนยังไม่กลับมาเหมือนเดิม แม้ว่าสภาพทรัพยากรป่าไม้จะยังคงสภาพที่ดี และประการที่สอง ด้านทุนและคนในการจัดการทรัพยากร ถึงแม้จะสามารถฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้คืนกลับมาได้ มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ มีงานวิจัยการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรในพื้นที่ แต่ชุมชนไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ จึงส่งผลกระทบต่อความร่วมมือในการดูแลรักษาแหล่งทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวในชุมชนลดลง ประกอบกับคนในชุมชนให้ความสนใจในอาชีพที่เป็นแรงงานภายนอกชุมชนมากกว่าการประกอบอาชีพในพื้นที่ เนื่องจากแรงบีบอัดทางด้านเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้แต่ละครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายสูงในแต่ละวัน ส่งผลให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมในชุมชนเดิมแต่ไปสนใจในอาชีพรับจ้างนอกชุมชน เช่น ไปเป็นแรงงานในหน่วยงานของรัฐและบริษัทก่อสร้างอุโมงค์ส่งน้ำจากเขื่อนแม่งัดเพื่อมาเติมให้กับเขื่อนแม่งวง (Montien Bunchangpuek, 2007) จึงส่งผลให้ระดับความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเริ่มอ่อนแรงลงเพราะขาดทั้งทุนและคนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมองทั้ง 2 ประเด็นหลัก คือ ปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่แนวคิดและแนวทางการปฏิบัติยังไม่สามารถจัดการปัญหาได้อย่างจริงจัง และสภาพปัญหาในด้านต่างๆ ของชุมชนเองที่หนักหนาสาหัสอย่างน่าตกใจ จึงเห็นได้ชัดว่าถึงเวลาแล้วที่ทุกคน ทุกฝ่าย ทุกภาคส่วน ที่เกี่ยวข้องต้องลงมือช่วยกันค้นหาแนวทางในการจัดการและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนที่มีผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริงและยั่งยืน

คณะผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นในการนำกระบวนการบริหารจัดการเชิงยุทธศาสตร์เข้ามาเป็นกลไกควบคุมการขับเคลื่อนดำเนินงานโดยมุ่งศึกษาบริบทศักยภาพ ปัญหาและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน เพื่อกำหนดกรอบยุทธศาสตร์ในอนาคตในการบริหารการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในทุกมิติ ทั้งประโยชน์และผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมอย่างครบถ้วนและมีแบบแผนที่ชัดเจนภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีเป้าหมายของความสำเร็จ คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนแบบบูรณาการและมีมีส่วนร่วมของชุมชน อันเป็นรูปแบบที่ต่างออกไปตรงที่การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นจริงในทางปฏิบัติ ตั้งแต่เริ่มการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ไปจนถึงการดำเนินการตามแผนนั้น เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนสูงสุดแก่ชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน

3. เพื่อนำเสนอแนวทางยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) มีกระบวนการและการดำเนินการขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 ขอบเขตของการวิจัยและกลุ่มตัวอย่าง

ขอบเขตพื้นที่: พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา คือ หมู่บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย: ผู้วิจัยเลือกประชากรที่มีบทบาทและมีความสำคัญที่เกี่ยวกับชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครนักวิจัยชุมชน เจ้าอาวาสวัดป่าสักงาม ตัวแทนกลุ่มองค์กร/หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่ จำนวน 50 คน

ขอบเขตเนื้อหา : การวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อให้ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ครอบคลุมทั้งมิติเชิงลึกและเชิงกว้าง มีการร่วมสำรวจทุนชุมชน การร่วมกันวางแผน ร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ และร่วมเสนอแนะทางวางยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัย

1. การสังเกต (Observation) คณะผู้วิจัยใช้การสังเกต 2 ลักษณะ

1.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลในระยะแรกของการทำวิจัย โดยการสำรวจพื้นที่ในด้านสภาพบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง การคมนาคม จำนวนประชากรและฐานข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนที่สำคัญในชุมชน

1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกตการณ์ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การร่วมประชุมประจำเดือน การเดินสำรวจป่าร่วมกับชุมชน และการร่วมแสดงความคิดเห็นในการจัดการป่าชุมชน ฯลฯ

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีแนวคำถามที่ไม่ได้เป็นโครงสร้างคำถามตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นได้ เพื่อใช้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายภายในกรอบเนื้อหาด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน

3. เวทีเสวนา ในการระดมความคิดเห็นของกลุ่ม (Group Think) โดยใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation-Influence-Control: AIC) การระดมสมอง (Brainstorming) แผนที่ความคิด (Mind Mapping) รวมทั้งการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคด้วย SWOT analysis เพื่อค้นหา

ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ตลอดจนร่วมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนาที่แสดงความคิดเห็นของกลุ่มและในประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรได้ข้อมูลในลักษณะเฉพาะเจาะจง การรวมกลุ่มสนทนาผู้เข้าร่วมกลุ่ม 50 เพื่อให้มีโอกาสดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อให้ทุกคนในกลุ่มได้แสดงออก กล่าวพูด กล่าวซักถามเพื่อตัดสินใจร่วมกัน

5. การบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field notes) เป็นการบันทึกรายละเอียดจากการสังเกต การสนทนา การสัมภาษณ์ซึ่งจะช่วยในการเก็บข้อมูลได้อย่างสมบูรณ์ป้องกันการลืมและช่วยในการตั้งสมมติฐานปฏิบัติการในการศึกษาข้อมูลภาคสนามได้

6. อุปกรณ์ภาคสนามอื่นๆ เป็นเครื่องมือในการศึกษาภาคสนาม ได้แก่ เทปบันทึกเสียงเพื่อใช้บันทึกเสียงขณะที่มีการสัมภาษณ์ สมุดบันทึก และกล้องถ่ายรูปใช้บันทึกภาพบุคคลที่ร่วมกิจกรรมและเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อช่วยในการอธิบายข้อมูลที่มีอยู่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน และค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน เพื่อสะดวกการร่วมคนในชุมชนและทำกิจกรรมร่วมกันได้ง่าย เพื่อการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ศักยภาพ ปัญหาอุปสรรคและการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน

2. การสำรวจบริบทชุมชน ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมาย โดยการสำรวจในประเด็นของพื้นที่ ลักษณะของชุมชน วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีต่อการดำเนินชีวิตคนในชุมชนร่วมการใช้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เพื่อนำข้อมูลพื้นฐานเหล่านั้นมาใช้ในการอภิปรายแก้ไขปัญหาและออกแบบกิจกรรม

3. กระบวนการขั้นตอนและกิจกรรม โดยมีการดำเนินการ 4 ระยะ ดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมความพร้อม การปรับทัศนคติและแนวทางปฏิบัติการ โดยมีการเตรียมความพร้อม กับชุมชน อาสาสมัครนักวิจัยชุมชน และทีมผู้วิจัยจัดประชุมประชาสัมพันธ์โครงการชี้แจงวัตถุประสงค์ในการดำเนินโครงการ แนวคิด และหลักการมีส่วนร่วมที่นำมาใช้ในการดำเนินการและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชน

ระยะที่ 2 การสนทนากลุ่ม เป็นการเก็บข้อมูลเบื้องต้นโดยมีการระดมความคิดเห็นร่วมกันของชุมชนตามคำถามที่คณะผู้วิจัยได้เปิดประเด็น โดยนำบริบทชุมชนที่ได้ทำการสำรวจ มาเป็นแนวทางในการกำหนดคำถาม โดยการสนทนากลุ่ม กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครนักวิจัยชุมชน เจ้าอาวาสวัดป่าสักงาม ตัวแทนกลุ่มองค์กร/หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่ โดยประเด็นคำถาม ได้แก่ ค้นหา ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ตลอดจนร่วมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในชุมชน

ระยะที่ 3 เป็นการจัดเวทีเสวนาและการดำเนินการออกแบบในการการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชน อาสาสมัครนักวิจัยชุมชน เจ้าอาวาสวัดป่าสักงาม ตัวแทนกลุ่มองค์กร/หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่ โดยร่วมกันแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนร่วมกันขึ้น

ระยะที่ 4 สรุปบทเรียน โดยคณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีทั้งการร่วมสำรวจทุนชุมชน วิเคราะห์ สังเคราะห์ศักยภาพ ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อม จนถึงร่วมเสนอแนะทางวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน แล้วเมื่อสิ้นสุดโครงการหลังจากนั้นคณะผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์แล้วเขียนรายงาน และคืนข้อมูลให้กับชุมชน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และเวทีเสวนา ตลอดจนแนวคิดการวิเคราะห์เพื่อให้สามารถจำแนกผลการวิจัยให้ตรงตามที่วัตถุประสงค์ของการวิจัยกำหนด แล้วนำเสนอข้อมูลแบบเชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งคณะผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ 1 ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การระดมความคิดจากกลุ่มเฉพาะรวมทั้งการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และมีส่วนร่วม สะท้อนให้เห็นศักยภาพท้องถิ่นที่มีความสามารถพัฒนาและต่อยอดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนตระหนักถึงระบบคุณค่าทรัพยากร จิตสำนึกของสังคมต่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนที่ผ่านมาได้ต่อยอดถึงคุณค่าองค์ความรู้ตามศาสตร์พระราชาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งสมควรได้รับการเผยแพร่ สืบสานให้เกิดการเรียนรู้ และเกิดการปรับตัวของสังคมมนุษย์อยู่ร่วมในระบบความสัมพันธ์เกื้อกูลได้อย่างสมดุล มั่นคง ยั่งยืน สำหรับปัญหาอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมหลายด้าน อาทิ การจัดการแบบแยกส่วนของภาครัฐ การจัดการที่ขาดองค์ความรู้ และส่งเสริมองค์ความรู้ การจัดการของภาครัฐที่ขาดการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมและการเข้าถึงสภาพปัญหาอย่างแท้จริง การจัดการของภาครัฐที่ขาดการรับรู้และการนำไปปฏิบัติ การจัดการที่ขาดการรับรู้และการนำไปปฏิบัติตามแนวทางสะท้อนที่เป็นจริงจากชุมชน ภาครัฐและภาคเอกชนขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์ 2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนจากการศึกษาพบว่า มีอยู่ 5 ปัจจัยหลักที่สำคัญ ได้แก่ 1) ปัจจัยภาวะผู้นำ มีผู้นำที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์ปฏิบัติตน

เป็นแบบอย่างที่ดี และมีจุดยืนทางความคิด วิธีคิด เห็นคุณค่า และเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม และสิ่งที่มั่นคงคือผู้นำชุมชนต้องเป็นคนที่เข้ามาจิตอาสาเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง จึงจะทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 2) ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากภาครัฐ ภาคเอกชนภาคประชาสังคม สถานศึกษา และภาคีเครือข่าย ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากวิกฤตการณ์และประสบการณ์ที่ผ่านมาจึงได้ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาบ้านป่าสักงามเพื่อขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรดำเนินงาน ประกอบด้วยการวางแผน การเตรียมการการปฏิบัติการ การสรุปการเรียนรู้ การปรับปรุงพัฒนานอกจากนั้นชาวบ้านก็ผ่านการประชุม การฝึกอบรมศึกษาดูงาน และแบบไม่เป็นทางการผ่านการพูดคุยประชาสัมพันธ์ รมรงค์กิจกรรม เป็นการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจนำไปสู่แนวทางในการผสมผสานองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ และก่อให้เกิดการนำมาปฏิบัติอย่างเข้าใจและจริงจังทำให้การอนุรักษ์ ฟื้นฟู ป่าต้นน้ำดำเนินไปอย่างมีทิศทางมีเป้าหมายที่ชัดเจน และเกิดประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรม 3) ปัจจัยด้านระบบภาคีเครือข่าย จากการที่ชุมชนได้ดำเนินการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ป่าต้นน้ำลำธารตามแนวพระราชดำริมาอย่างต่อเนื่อง เพราะมีเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เวทีร่วมกันจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และป้องกันป่าต้นน้ำโดยภาพรวม เครือข่ายจะช่วยเป็นพลังในการขับเคลื่อนงานชุมชนและช่วยกันระดมความคิดหาทางออก เมื่อชุมชนเผชิญกับปัญหาและรวมถึงการได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ กับภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและสถาบันศึกษา ทำให้เกิดเครือข่ายเป็นความร่วมมือซึ่งเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนในการอนุรักษ์ฟื้นฟู ป่าต้นน้ำลำธารป่าไม้ให้คงอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน ภาคีเครือข่ายเหล่านี้ที่มีส่วนช่วยหนุนเสริมกำกับทิศทาง การสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร เป็นการปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาและหาแนวทางแก้ไขและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง 4) ปัจจัยด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน มีการปฏิบัติสืบทอด การอนุรักษ์ฟื้นฟู จากบรรพบุรุษสู่รุ่นต่อรุ่นมาตั้งแต่อดีต มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องภายในชุมชน มีความรักสามัคคี ผูกพันกัน สานสัมพันธ์กันในระหว่างผู้อาวุโส ภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่งผลให้เกิดการจัดการอนุรักษ์อย่างสร้างสรรค์คือ การนำวัฒนธรรมความเชื่อมาปรับประยุกต์ใช้ 5) ปัจจัยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการหนุนเสริมการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ มีอยู่ 5 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสนับสนุนข้อมูลข่าวสารและความรู้โดยการจัดอบรม ส่งเสริมการศึกษาดูงาน การสื่อสารประชาสัมพันธ์ 2) การสนับสนุนกิจกรรมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ 3) การสนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนดำเนินการเอง 4) การสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์และเครื่องมือที่เอื้อต่อการทำกิจกรรมอนุรักษ์ และ 5) การสนับสนุนบุคลากรให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟู ป่าต้นน้ำของชุมชนท้องถิ่นและเครือข่ายภายนอกส่วนของภาครัฐการสนับสนุน

วัตถุประสงค์ 3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จากการวิเคราะห์บริบทศักยภาพ ปัญหา อุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาและวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน รวมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการ

จัดการสิ่งแวดล้อมไปสู่การนำเสนอยุทธศาสตร์ในรูปแบบ Model โดยมีรายละเอียดประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์แก่ป่าชุมชน 2) ยุทธศาสตร์การเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำกิน 3) ยุทธศาสตร์การสร้างอาหารปลอดภัยในครัวเรือน 4) ยุทธศาสตร์การสร้างภูมิทัศน์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอต๋อยสะแกต จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีประเด็นที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลประกอบด้วยดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ศักยภาพการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมานั้นพบว่าภายในชุมชนมีหน่วยงานกลางประสานเชื่อมโยงพื้นที่ภายในชุมชนทั้งระบบ ความเข้มแข็ง และวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ท้องถิ่น และความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมของชุมชน และขณะเดียวกันก็มีปัญหาอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมหลายด้าน อาทิ การจัดการที่ขาดองค์ความรู้ และส่งเสริมองค์ความรู้ การจัดการของภาครัฐที่ขาดการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมและการเข้าถึงสภาพปัญหาอย่างแท้จริง ภาครัฐและภาคเอกชนขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน ซึ่งการวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าว ทำให้เห็นภาพของการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนชัดเจนขึ้นถึงต้องการของชุมชน สิ่งที่ชุมชนต้องการในการพัฒนาและแก้ไข คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ด้านทรัพยากรบุคคล ด้านเงินทุน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสภาพปัญหาด้านสังคม การเมือง วัฒนธรรม ประเพณีและศาสนานั้นส่วนหนึ่งมีปัญหาในเรื่องการได้รับค่านิยมของสังคมเมือง แต่ถือเป็นจุดแข็งในด้านของการมีรากฐานของวิถีวัฒนธรรมฐานรากของชุมชนมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน และค่านิยมในการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งมาจากความเทิดทูนในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ การศึกษาวิจัยมุ่งเน้นพัฒนาองค์ความรู้ เครื่องมือในการฟื้นฟูนิเวศป่าต้นน้ำ ลำธาร กระบวนการในการค้นหาทุนทรัพยากรชุมชน และการวางแผนเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน อันเป็นประโยชน์ยิ่งในการนำไปเป็นแนวทางประยุกต์ใช้สำหรับชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนตามศาสตร์พระราชาบนฐานทรัพยากรชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Phra Natthanachai Chandaphon and colleagues (2020) การศึกษาการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวรของวัดจำป่า อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า กระบวนการในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวรของวัดจำป่า มีเป้าหมายที่สำคัญคือคนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รู้จักดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้อง โดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ รู้จักเรียนรู้และน้อมนำศาสตร์พระราชาลหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสืบสานวิถีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม ซึ่งขั้นตอนการปฏิบัติการ เป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร บ้าน-วัด-โรงเรียน ซึ่งเป็น 3 องค์กรหลักในชุมชนเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาของชุมชนซึ่งต่างมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาให้เป็นชุมชนคุณธรรม โดยโรงเรียนมีบทบาทในการสร้างเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ขณะเดียวกันชุมชนก็มีบทบาทและความสำคัญต่อ

การจัดการศึกษาของโรงเรียน ทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งเรียนรู้รุดกทางวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของสังคม และวัดก็มีบทบาทหน้าที่ที่จะให้การอบรมกล่อมเกลาสมาชิกในชุมชน ดังนั้น “บวร” คือ บ้าน-วัด-โรงเรียนจึงเป็นองค์กรในพื้นที่ ที่มีความสำคัญที่เข้าร่วมพัฒนาคนไทยสืบต่อมาอย่างยาวนาน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน มีอยู่ 5 ปัจจัยหลักที่สำคัญ ได้แก่ 1) ปัจจัยภาวะผู้นำ 2) ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากภาครัฐ ภาคเอกชนภาคประชาสังคม สถานศึกษา และภาคีเครือข่าย 3) ปัจจัยด้านระบบภาคีเครือข่าย 4) ปัจจัยด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม 5) ปัจจัยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม สอดคล้องกับงานวิจัยของ Winij Phacharoen (2020) เรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ พบว่ามีปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ มีอยู่ 5 ปัจจัยหลัก ได้แก่ 1) ปัจจัยภาวะผู้นำ 2) ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้ 3) ปัจจัยระบบภาคีเครือข่าย 4) ปัจจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี 5) ปัจจัยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนและภาคประชาสังคม ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าทั้ง 5 ปัจจัยนี้ เป็นเหมือนตัวเชื่อมโยงการทำงานของกลุ่มหรือองค์กรภายในและภายนอก ที่ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของแต่ละกลุ่มที่อยู่ในชุมชนหรือนอกชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Krittin Chansonthima and Orathai Inthachaiwong (2016) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน: ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านคลองห้วยห้วย อำเภอมแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์ ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่ามีปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอก ดังนี้ 1) ปัจจัยภายในชุมชน มีดังนี้ (1) จารีตประเพณี เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้มีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างผสมผสานกลมกลืน (2) ความสามัคคีและความร่วมมือกันของคณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านภายในชุมชน (3) การดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนทุกกระบวนการ คนในชุมชนมีส่วนร่วมการดำเนินกิจกรรม โดยผ่านการประชุมประชาคม (4) ผู้นำของชุมชนมีความเข้มแข็งและเป็นตัวอย่างที่ดี ทำให้ประชาชนมีความไว้วางใจพร้อมที่จะให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน (5) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้บทเรียนในอดีตมาเป็นจุดเปลี่ยนเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ บำรุงรักษาป่าไม้ (6) สร้างจิตสำนึกและการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จากการวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรคและวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน จึงนำไปสู่การนำเสนอ ยุทธศาสตร์ในรูปแบบ Model ประกอบด้วย 4 ประเด็นยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์แก่ป่าชุมชน 2) ยุทธศาสตร์การเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำกิน 3) ยุทธศาสตร์การสร้างอาหารปลอดภัยในครัวเรือน 4) ยุทธศาสตร์การสร้างภูมิทัศน์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สอดคล้องกับ

งานวิจัยของ Kulnath Laksanasiri et al. (2014) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนริมน้ำ: กรณีศึกษาตลาดลาดชะโด อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่ามียุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนริมน้ำตลาดลาดชะโดควรมีการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณีด้วย ยุทธศาสตร์การพัฒนา 4 ด้าน คือ 1) ยุทธศาสตร์พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ยุทธศาสตร์พัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม 3) ยุทธศาสตร์พัฒนาด้านสถาปัตยกรรม และ 4) ยุทธศาสตร์พัฒนาด้านประเพณีวัฒนธรรม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Rungrodis Muanglue and Phayom Thambutra (2017) แผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่ามิวิสัยทัศน์การพัฒนาจังหวัดชลบุรีในการท่องเที่ยวเพื่อสร้างแบรนด์ท่องเที่ยวแดนทะเลตะวันออกเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางทะเลที่มีมาตรฐานระดับโลกเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและกระจายรายได้สู่ชุมชนเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและพัฒนาจิตใจตลอดจนปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาสังคมแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน โดยมียุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในจังหวัดชลบุรี 4 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 2) ยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ 3) ยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาสังคม 4) ยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและพัฒนาจิตใจ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phrakru Phisaiariyatkit (Kaen Akkhawanno) and Somchai Benjawan (2021) ศึกษาเรื่องจิตอาสาพลังบวก: ชุมชนคุณธรรมกระบวนการในการขับเคลื่อนด้วยพลังบรรพบุรุษแบบการสร้างความเข้มแข็งมั่นคงยั่งยืนภายใต้สถานการณ์ภาวะวิกฤติการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการในการขับเคลื่อนด้วยพลังบรรพบุรุษและรูปแบบการสร้างความเข้มแข็งมั่นคงยั่งยืนภายใต้สถานการณ์ภาวะวิกฤติการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มีอยู่ 3 แผนยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์การสร้างค่านิยมและจิตสำนึกทางคุณธรรมจริยธรรม ยุทธศาสตร์ที่ 2 น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงพัฒนาคุณภาพชีวิต และยุทธศาสตร์ที่ 3 นำทุนทางวัฒนธรรมเสริมสร้างคุณค่าทางสังคมและมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนแนวทางการดำเนินงาน

นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้นำไปสู่กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการพัฒนาอย่างครอบคลุมในทุกมิติของชุมชน เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ โดยจะใช้พื้นที่โรงเรียนบ้านป่าสักงามเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการและประสานงานของชุมชน การพัฒนาแนวทางในการพัฒนาชุมชนบ้านป่าสักงามนี้ จึงมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชุมชน บนฐานวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนบ้านป่าสักงาม แนวทางและกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการ มีดังนี้คือ 1) การพัฒนาชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา (แม่กวงศึกษา) 3) ศูนย์ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ศาสตร์พระราชา 4) ศูนย์พัฒนาสุขภาพบนฐานสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ 5) ศูนย์สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และศึกษาวิจัย

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอต๋อยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนต้องสร้างองค์ความรู้ 3 ประเด็นหลัก คือ 1) ความรู้ในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ อันจะนำไปสู่การดูแล รักษาและฟื้นฟูทรัพยากรในชุมชน 2) ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพึ่งตนเอง อันประกอบด้วย การพึ่งตนเองในเรื่องข้าวและอาหาร ที่อยู่อาศัย ของใช้ที่จำเป็นและพลังงาน รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิตประจำวันของชุมชน 3) ความรู้ในการแปรรูปและการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรที่มีในชุมชน องค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ทำให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนและสร้างความมั่นคงให้กับชุมชน รวมถึงเป็นการสร้างโอกาสจากทรัพยากรหรือทุนชุมชนด้วยการออกแบบผังภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมนำไปสู่ความมั่งคั่งของชุมชน และกิจกรรมสุดท้ายการสร้างฐานข้อมูลการจัดการที่ดินทำกินของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชน ดังนั้นแล้วการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชนเกิดจากกระบวนการระเบิดจากข้างใน และดำเนินการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่ง ความมั่นคง และความยั่งยืนทั้งทรัพยากรธรรมชาติและชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงวิจัยและพัฒนา

การพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชุมชนแต่ข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา คือ ในทางปฏิบัติไม่สามารถกระจายผลการพัฒนาไปสู่คนทุกคนในสังคมได้อย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ภายใต้กรอบการพัฒนาจำเป็นต้องทำความเข้าใจร่วมกันและกำหนดทิศทางและเป้าหมายในกระบวนการพัฒนาของชุมชนหรือที่เรียกว่า การระเบิดจากข้างใน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกัน ดังนั้น การพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน จึงมีเป้าหมายเพื่อคุณภาพที่ดีของชุมชน ภายใต้การมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ มีองค์ความรู้และตัวอย่างที่ดีในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และฐานข้อมูลเพื่อการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง คู่มือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนฐานรากทรัพยากรของชุมชน จึงเริ่มด้วยการวางแผนพัฒนาชุมชนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันวิถีเกษตรกรรม โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ สร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่ได้รับทุนอุดหนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยโครงการจัดการความรู้การวิจัยเพื่อการใช้ประโยชน์ สัญญาทุนเลขที่ วช(ก)(กปจ)/19/2562 ขอขอบพระคุณ สถาบัน องค์กร หน่วยงานราชการ และผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ทุกคน ที่ให้โอกาสและเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษา และเป็นแหล่งบ่มเพาะกระบวนการเรียนรู้ ทั้งในการทำงานพัฒนาและการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ของคณะผู้วิจัย ตลอดจนขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาให้คำชี้แนะในการศึกษาในครั้งนี้ โดยคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานวิจัยนี้จะสามารถนำไปสร้างประโยชน์ และสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าที่แท้จริงในชุมชนและพื้นที่อื่น ๆ และเกิดผลในเชิงประจักษ์สร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้กับชุมชนท้องถิ่นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Amornrat, R. (2010). *Community participation process in Ban Pa Kha Sukjai forest management, Mae Salong Nok Subdistrict, Mae Fah Luang District, Chiang Rai Province* [Master's thesis, Maejo University]. Major: Sustainable Geosocial Development. (in Thai)
- Aphisada, K. (2018). *Management of natural resources and the environment of a network of community organizations: A case study of the Ban Pred Mangrove Forest Conservation and Development Group in Trat Province* [Master's thesis, Chulalongkorn University]. Major: Human and Social Development. (in Thai)
- Bunchangpuek, M. (2007). *Development of a sufficiency economy model that is consistent with the way of life of the Ban Pa Sak Ngam community, Luang Nuea Subdistrict, Doi Saket District, Chiang Mai Province* [Research report]. Thailand Research Fund. (in Thai)
- Chansonthima, K., & Inthachaiwong, O. (2016). Participation in managing natural resources in a balanced and sustainable manner: A specific study of the community forest, Ban Khlong Huai Wai, Mae Pen District, Nakhon Sawan Province. *Auditor General Journal*, 9(1), 58–79. (in Thai)
- Kunnaporntam, A. (2018). *Management of natural resources and the environment of a network of community organizations: A case study of the Ban Pred Mangrove Forest Conservation and Development Group in Trat Province* [Master's thesis, Chulalongkorn University]. (Duplicate – removed.)
- Laksanasiri, K., Panthaneeya, S., & Jenkwao, S. (2014). Strategy for developing ecotourism of riverside communities: A case study of Lat Chado Market, Phak Hai District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. *Phranakhon Rajabhat Research Journal*, 9(2), 1–15. (in Thai)

- Muanglue, R., & Thambutra, P. (2017). Strategic plan for sustainable integrated tourism development in Chonburi Province. *Far Eastern University Academic Journal*, 11(2), 162–181. (in Thai)
- Northern Forum. (2018). *People and forests: Sustainable management of watershed areas according to royal science, wisdom, social landscape*. Chiang Mai: Phattra Printing. (in Thai)
- Phacharoen, W. (2020). Participation of villagers in the sustainable conservation and restoration of watershed forests according to the royal initiative: Case study of Ban Pa Sak Ngam, Luang Nuea Subdistrict, Doi Saket District, Chiang Mai Province. *Dhammasat Academic Journal*, 20(2), 113–126. (in Thai)
- Phisai Pariyatkit (Kaen Akkhawanno), P., & Benjawan, S. (2021). Volunteerism with positive power: Moral community, process of driving with the power of worship, a model for building strength, stability, prosperity and sustainability within under the crisis situation of the spread of coronavirus disease 2019. *Dhamma Studies Research Journal*, 4(2), 115–125. (in Thai)
- Natthanachai, C., Phonsawan, J., Saengrung, K., & Suwajo, C. (2020). A study of driving moral community with the power of worship of Wat Champa, Kanthararom District, Sisaket Province. *MCU Ubonparitharat Journal*, 5(1), 183–193. (in Thai)